

♦♦♦ LATORCAI CSABA

Egy Habsburg a prímási székben – Lotharingiai Károly Ambrus esztergomi érseksége

A XIX. század első tíz évében egész Európa a napóleoni háborúk tüzeiben égett. Magyarországon ez kettős hatást váltott ki. Egyrészt az egész lakosság készülődtött a háborúra, másrészt a pénz értéke folyamatosan romlott.¹ Ebből fakadóan Magyarországon kimondottan rossz volt a közhangulat. A király bármennyire próbált is a magyarok kedvében járni, az uralkodó számára fontos új törvények csak hosszadalmas országgyűlési vitákat követően, módosításokkal születtek meg. Ekkor az udvar döntő lépésre szánta el magát. A kilenc éve üres esztergomi prímási székbe egy olyan 23 éves ifjút nevezett ki, akinek az uralkodó rokonaként az udvari politika hathatós képviselőjének kellett lennie.

Lotharingiai Károly Ambrus megfelelt az udvar terveinek. Higgadt nyugodtságával az országban nyugalmat és összefogást teremtett a Habsburgok zászlaja alatt. De ő ennél még többet tett: gondos pásztora volt papjainak és híveinek, az egyház tántoríthatatlan védelmezőjévé vált. Magyarország személyében igazi főpapot kapott.

Lotharingiai Károly Ambrus gyermekora és ifjúsága

Lotharingiai Károly Ambrus főherceg 1785. november 2-án született Milánóban, Habsburg Ferdinánd, Lombardia kormányzója és Estei Mária Beatrice, Modena örököse negyedik gyermekeként. Szülei mélyen vallásosak voltak, így nem csoda, hogy Ambrust, a harmadik fiút papnak szánták.

A „papjelölt” főherceg gyermekkorát a család ősi, Milánó melletti birtokán töltötte. Gyermekkoráról mindössze annyi maradt az utókorra, hogy értelmileg megelőzte korosztályát, viszont sokat betegeskedett. Szeretett tanulni, szabadidejének jó részét pénzgyűjteménye rendezgetésével töltötte. Tizenéves korában – fizikuma megerősödve – sokat kirándult, időnként vakmerőbbnél vakmerőbb vállalkozásokba fogott. Így élt 15 éves koráig, amikor is a luneville-i

---

¹ A pénz értékromlásának előidézője a kormányzat érdeke volt, hiszen az inflációból származó különbözet a kincstárat gyarapította.

² MESZLÉNYI A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata* (Budapest 1970) 152.

³ Uo. Érdekes, hogy mikor ebben az időben a bécsi udvar nyíltan jozefinista papokat nevezett ki teológiai tanárrá, az ifjú főherceg oktatását egyáltalán nem ilyen szemléletű professzorokra bízta.

békében Ausztria átadta Napóleonnak Lombardiát, a kormányzó apát pedig kinevezték bresgaui kormányzónak. Négy év múltán azonban a pozsonyi béke következményeként innen is távoznia kellett. Ekkor I. Ferenc király nagybátyjának adományozta a Rákócziak szerencsi birtokát.²

Az ifjú főherceg az utóbbi évek hányattatásai során is komolyan készült papi hivatására, tanulta a teológiai tudományokat, így 1805-ben Hohenwarth Zsigmond bécsi hercegérsek kezéből felvehette a tonzúrát, a következő évben pedig a kisebb rendeket és az alszerpapságot. A pappá szenteléshez azonban még nem volt meg a kellő életkora, ezért az uralkodó kérésére a házitanács úgy döntött, hogy még két évig tanulnia kell. Az oktatás helyszínéül Szerencset jelölték meg. A tanfolyam vezetője Rauscher Miklós esztergomi kanonok, a Pázmáneum addigi rektora lett. Segítőtársul báró Gerlóczy udvari káplánt és szertartót, valamint Zimányi Ignác pesti egyetemi tanárt neveztek ki. Zimányit a pesti katedra elhagyásáért cserébe az uralkodó pozsonyi kanonokká is kinevezte. A tanulmányok gerince a teológiai tárgyak, különösen a Zimányi által előadott dogmatika volt, de tanulnia kellett magyar nyelvet, irodalmat, történelmet és alkotmánytant is.³

A kétéves kurzus befejeztével a főherceg még mindig nem érte el a papszenteléshez szükséges korhatárt, a király azonban ennek ellenére 1806. július 29-én kinevezte váci adminisztrátornak.⁴

A váci adminisztrátor

Az alszerpap-kormányzó, miután megkapta a pápai megerősítést,⁵ 1807. január 7-én tartotta meg ünnepélyes székfoglalását.⁶ Minthogy még nem volt pap, segítőtül Bodonyi Sándor felszentelt püspököt, volt káptalani helynököt jelölték ki mellé.

Ebben az időben a váci egyházmegye igen sivár képet mutatott. A tízéves püspök nélküli időszakban a helytartótanács kormányzója rablógazdálkodást folytatott, így az új adminisztrátor kinevezésére szinte teljesen kiürült az egyházmegye pénztára. A fiatal kormányzó azonban telve jókedvvel és bölcseséggel látott a kormányzáshoz. Elsőként a káptalan tagjait járta körbe, majd kispapjainak mutatkozott be. Az egyházmegye lelkipásztorainak számát az eltörölt szerzetesrendek tagjaiból 13 fővel növelte,⁷ és 18 plébániát, illetve lel-

⁴ Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 922. 32.

⁵ Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 922. 32.

⁶ MESZLÉNYI, *A magyar hercegrímások arcképsorozata* 154; MESZLÉNYI A., *A jozefinizmus kora Magyarországon* (Budapest 1934) 140.

⁷ CHOBOT F., *A váci egyházmegye történeti névtára* (Vác 1917) II, 643.

készséget szervezett.⁸ Három nagy elődje, Althann Frigyes (†1734), Althann Károly (†1756) és Forgács Pál (†1759) földi maradványait exhumáltatta, és a rókusi temetőből a székesegyház kriptájába hozatta őket.⁹ A káptalan négy üresedésben lévő stallumára egyházmegyéje négy legderekkab papját terjesztette fel.¹⁰ Igyekezett végiglátogatni egyházmegyéjét. A *Canonica visitatiók* lebonyolításának rendjére utasítást adott ki.¹¹

A pápai felmentés még 1807-ben megérkezett, így Károly Ambrus Bodonyi Károly kezéből október 1-jén felvette a diakonátust, november 5-én pedig Fischer István egri érsektől a presbiterátust.¹² Első szentmiséjét november 29-én tartotta, a budai vár kápolnájában, családjá, rokonsága és számos udvari előkelőség jelenlétében. A primíciát karácsony első napján megismételte váci híveinek.

Az esztergomi érseki kinevezés körülményei

Még a papszentelés napjaiban az egyik – nevét felfedni nem szándékozó – főherceg érdeklődött Severoli nunciusról: „A szentatya nem nehezményezné, ha az uralkodó egyik fiatal, 20 év körüli rokonát nevezné ki esztergomi érseknek és Magyarország primásának?”¹³ Severoli biztató választ adott, és a kérést továbbította Rómának.¹⁴

A király, miután Róma nem hivatalos úton közölte, hogy nem támaszt ellenvetést, 1808. január 8-án Lotharingiai Károly Ambrus főherceget kinevezte esztergomi érseknek és Magyarország primásának. Segédpüspöke báró Perényi Károly, suffraganeusa pedig a volt tanár, Rauser Miklós lett.¹⁵ Még ugyanezen a napon az ifjú primás eskette össze I. Ferencet és harmadik feleségét, a primás testvérét, Mária Ludovikát.

⁸ MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 153.

⁹ Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 922. 32. 11. és MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 153.

¹⁰ Beke Margit Lotharingiai-Károly Ambrus életrajzában Chobot Ferencre hivatkozva azt írja, hogy „a négy üres kanonoki stallumból kettőt sikerült betöltetnie a királlyal, míg a másik kettőt megszüntette, viszont a káptalannak megszerezte a díszjelvényeket”: BEKE M., *Habsburg-Lotharingiai Károly Ambrus*, in BEKE M. (szerk.), *Esztergomi érsekek 1001–2003* (Budapest 2003) 355; CHOBOT II, 644. Az események rekonstruálása alapján úgy tűnik, Károly Ambrus 4 papot terjesztett fel, akik közül kettőt ki is neveztek. A másik üresedésben lévő két stallum megszüntetése a díszjelvények megszerzésével esik egybe.

¹¹ Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 922. 32.

¹² MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 153. és CHOBOT II, 643.

¹³ MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 156.

Míg Róma megerősítése nem jött meg, egy kinevezett püspök elvileg nem foglalhatta el hivatalát. Ebben az esetben Bécs minden követ megmozgatott az eljárás meggyorsítására. Közeledett ugyanis az 1808. évi pozsonyi országgyűlés, és az udvarnak szüksége volt egy konszenzusteremtő egyéniségre a király és a rendek között. Lotharingiai Károly Ambrus már fiatal kora óta érdeklődött a politikai kérdések iránt, így az udvar benne látta József nádor potenciális segítőtársát.

A fiatal főherceg maga is az eljárás meggyorsítása mellett volt, hiszen Rosos Pál veszprémi püspök betegsége miatt lemondott a királyné megkoronázásáról az ő javára. A koronázás időpontját az 1808-as pozsonyi országgyűlés idejére tűzték ki. Károly Ambrus tehát még januárban felkereste a nunciust, akit megkért, folytassa le az ilyenkor szokásos személyi vizsgálatot, az ún. *processus informativist*. A nunciusnak erre nem volt felhatalmazása, ily módon csak az ország egyházpolitikájáról beszélgettek. Severoli elpanaszolta, hogy „mennyire lealázónak érzi személyére és követi állására, mikor az államhatalom unos-unting beleköt joghatóságába. Nem tudja szó nélkül hagyni azt sem, hogy éppen Magyarország az, ahol az egyház szabadsága a legtöbb korlátozást szenved. A példák hosszú sorát tudná felhozni, de ezzel nem szeretné kedvetleníteni magas látogatóját.”¹⁶ A főherceg orvoslást ígért a problémákra, így most már maga Severoli is sürgetőleg lépett fel Róma felé. Január 30-án levelet intézett Casoni államtitkárhoz, híven tolmácsolta beszélgetésüket, hozzátéve a Hohenwarth bécsi érsektől kapott információkat is, miszerint rövidesen a bíbort is kérni fogják az ifjú főherceg részére.¹⁷ Meglepő gyorsasággal meg is jött az engedély a *processus informativista*-ra, és február 25-én Rómában lehetett a teljes személyi anyag a primásról és két segédpüspökéről. A Szentatya a király kedvében akarván járni, szokatlan gyorsasággal összehívta a konzisztóriumot

¹⁴ „Egy magasrangú személyiség az iránt érdeklődött, mondanám meg, vajjon nem ütköznék nehézségbe, ha egy 20 év körüli királyi herceg Magyarországon püspöki, helyesebben érseki méltóságot nyerne? Feleletem az volt, hogy a magam részéről nem látok különösebb nehézséget, mint a szükséges felmentések megszerzését, amiket nézetem szerint a Szentatya szívesen megad arra való tekintettel, hogy valóban egy angyali lelkületű és nagyreményű ifjúról van szó. Eminenciádat tehát arra kérem, értesítsen engem arról, vajjon szükséges-e a Szentatyától képesítési engedélyt (indultum eligibilitatis) kérni vagy talán anélkül is kinevezhetné a felség a szóbanforgó főherceget; 2. kinevezhető-e azonnal adminisztrátornak, annál is inkább, mivel készül a felszentelésre; 3. nincs-e kifogása a Szentatyának, hogy addig is, míg püspökké nem szenteltetik, suffraganeust kap maga mellé.” (A nuncius levele Casoni bíboros államtitkárnak 1808 januárjában.) MESZLÉNYI, *A Jozefinizmus kora Magyarországon* 140–141.

¹⁵ Az uralkodói döntést csak 1808. január 30-án hozták nyilvánosságra. Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 919. 1.

¹⁶ MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 157.

¹⁷ Uo. és Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 919. 1.

és március 16-án a nevezetteket megerősítette, az ifjú primásnak pedig megadta a szentelési korhatár alóli felmentést is. A bullákat már másnap továbbították Bécsbe. Ekkora gyorsaságra Bécsben sem számítottak.¹⁸ A primás külön levélben mondott köszönetet a szokatlan gyorsaságért. Kiemelte, hogy „eddig még nem hivatkozhat érdemekre, s ezért annál nagyobb hálával köszöni meg a Szentatyának, hogy ily magasra emelte. De azt most is ígéri, hogy a magyar katolikus egyháznak méltó vezetője lesz, s ezáltal fog rászolgálni az előlegezett bizalomra.”¹⁹ Az uralkodó április 23-án köszönte meg a Szentatyá kegyességét: „Őszentsége felismerte az ifjúban a kellő érettséget, a kiválóságot és a példás buzgóságot, amit új állása megkíván tőle.”²⁰

A kinevezett primás visszatért Vácra, hogy elbúcsúzzon egyházmegyéjétől. Búcsúajándékként díszjelvényeket hozott a káptalan számára. Beszédében megígérte, hogy „ehhez az első egyházmegyéjéhez továbbra is ragaszkodni fog, s papságát és híveit szívébe zárja”.²¹ A beszédében elhangzottaknak nyomatékot adva kieszközölte király sógoránál, hogy már április 19-én új püspököt kaphatott Vác Kálmánházy László nyitrai nagyprépost személyében.²²

Károly Ambrus váci látogatása után nyomban visszatért Bécsbe megtenni a püspökszentelés előkészületeit. Az érseki palliumot is a bécsi császári kápolnában vette át.²³ A püspökszentelésre 1808. július 24-én került sor a bécsi császári palota kápolnájában a lehető legnagyobb pompával. Mindenki arra számított, hogy a szentelő püspök Hohenwarth hercegérsek vagy Severoli nuncius lesz, mivel a szentelendővel mindketten jó barátságban voltak. Károly Ambrus azonban báró Fischer István egri érseket választotta, a két társszentelő pedig Somogyi Lipót szombathelyi és Vilt József győri püspök lett, ily módon választásával is kifejezésre juttatta, hogy magyar püspöknek tekinti magát. Az új primás a szentelés után Laxenburgban két napot pihent, majd pozsonyi palotájába távozott.

Rég látott akkora fényt Esztergom vármegye, mint 1808. augusztus 17-én, az új primás beiktatása előtti napon! Hiába, 9 év telt el, mióta meghalt az előd,

¹⁸ A szokatlan gyorsaságot az váltotta ki, hogy február 2-án Napóleon megszállta Rómát és lefogatott 11 bíborost, köztük Casoni államtitkárt is. A Szentszék bízott abban, hogy I. Ferenc segít lerázni a francia igát. A kinevező bulla is a fentieket látszik alátámasztani, ugyanis rendkívül ritkának számító, különös tiszteletet kifejező, selyemzsinóron függő aranybulla. Az ez idő tájt küldött többi püspöki kinevezést tartalmazó bullák mindegyike olombulla és a zsinór sem selyemből készült. Lásd: Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 919. 1.

¹⁹ MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 158–159.

²⁰ MESZLÉNYI, *A jozefinizmus kora Magyarországon* 143.

²¹ MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 159.

²² Kálmánházy László pápai megerősítése szeptember 22-én kelt. Lásd: Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Extr. 923. 1.

Batthyányi József hercegprímás! A beiktatáson képviseltette magát az udvar (József nádor), a Szentszék (Severoli nuncius) és az országos rendek. Az első megálló Leányváron volt, ahol Tarkó Béla kanonok a káptalan és Mattyasovszky István Esztergom városa nevében üdvözölte az új főispán-főpásztort. Dorogon Kálmánházy László, váci utódja az országos rendek nevében mondott beszédet. Esztergomban éljenző tömeg várta Ambrus polgármester vezetésével. A beiktatás a következő nap 9 órakor kezdődött a Mária Terézia által építtetett vártemplomban. Az ünnepi szertartást követően a vár termeiben hangzottak el a különböző beszédek, melyeket az ország első zászlósura, József nádor vezetett be.²⁴ A beszédekre reagálva az érsek kijelentette, hogy „magas egyházi és polgári állását úgy fogja betölteni, hogy az mindenkiben megnyugvást keltessen”.²⁵ Szavaiból kiderült, hogy Károly Ambrus tökéletesen tisztában volt feladatával, és vállalta is azt.

Lotharingiai Károly Ambrus politikai működése

A mindenkori magyar primás Magyarország második zászlósuraaként fontos pozíciót töltött be a belpolitikai életben, és azzal, hogy 1714 óta a Német-római Birodalom (ill. 1809-től az Osztrák Császárság) hercege volt, a nemzetközi politikába is beleszóllhatott.

A primás rokonnal az udvarnak különösen is politikai céljai voltak. Így nem csodálhatjuk, ha már a beiktatás helyszínének megválasztásában is politikai szempontok domináltak. Ugyanis már III. Ferdinánd, III. Károly és Mária Terézia is – az országgyűlés által törvényben rögzítve – elrendelte az esztergomi érseki székhely visszahozatalát Esztergomba, és I. Ferenc a rendek sürgetésére ígéretet tett, miszerint a következő primás kinevező okiratába ezt bele fogja foglalni.²⁶ Károly Ambrus tehát azzal, hogy beiktatása helyszínéül Esztergomot választotta, hitet tett székhelye visszahozatala mellett.

²³ BEKE, *Habsburg-Lotharingiai Károly Ambrus* 355.

²⁴ Meszlényi Antal minden e témát érintő művében külön kiemeli Nagy József szombathelyi nagyprépost beszédét, aki Vas és Zala megye nevében köszöntötte az új primást. Beszédében a nagyprépost rámutatott arra a tényre, hogy amikor az ország első tisztviselőjét, a nádort és első papját, a hercegprímást királyi vér köti össze, a magyar nemzet biztosítékot nyer arra, hogy a vallásos élet, az erkölcsök tisztasága, a tudományok s a gazdasági jólét nagy felvirágzás előtt állnak, s az alkotmányunk sértetlenül száll át a késői hálás utódokra. Vö. MESZLÉNYI, *A jozefinizmus kora Magyarországon* 144, valamint *A magyar hercegprímások arcképsorozata* 160.

²⁵ Lásd: Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 919. 1. és MESZLÉNYI, *A magyar hercegprímások arcképsorozata* 160.

²⁶ 1638. évi XXXVI. tc., 1723. évi LV. tc. 6. §, 1751. évi III. tc. és 1802. évi XVII. tc.

Első politikai megnyilvánulására az 1808. szeptember 7-ére összehívott országgyűlésen került sor. Az országgyűlés összehívásának hivatalos indoka Mária Ludovika megkoronázása volt, de a cél a felkészülés Napóleon esedékes támadására. A király kívánsága az volt, hogy az országgyűlés szavazza meg a katonai tartalékos rendszert, fokozza a nemesi felkelést és a gyalogos ezredeket toborzás helyett sorozás útján egészítse ki. A primás a nádorral egyetemben magáévá tette az uralkodói kérést, és mindketten nagy agitációba kezdtek e témában.²⁷ Kettőjük munkájának eredményeként a rendek az uralkodói kérényt egyöntetűen megszavazták. Úgy döntöttek, hogy a nemesi felkelés az elkövetkező 3 évben kötelező minden 18-50 év közötti nemesre, a fővezérséget pedig a nádorra bízták. A rendek továbbá megszavaztak egy 20 ezer újoncból álló tartalékot is, azzal a kiegészítéssel, hogy ha ez nem lenne elég, hajlandók egy újabb országgyűlésen további segítséget is megszavazni.²⁸

A nagyobb feladat azonban csak ezután következett! Az uralkodó, látva az ifjú primás sikereit, megbízta, hogy a nádorral szervezzék meg a nemesi felkelést. A nádorra estek a dunántúli és tiszántúli megyék, míg a primásnak az északi és nyugati részeket, összesen 23 vármegyét kellett bejárnia.²⁹ Még mielőtt agitációs körútját elkezdte volna, jó példával akarván elől járni, a megszabotton felül 50 lovaszt állított ki. Határozottságára jellemző, hogy amikor alispánja arról panaszkodott, hogy nehezen megy a megye felkelőinek felfegyverzése, 1809. április 9-én írott levelében azt válaszolta neki, hogy nem tűr semmiféle halogatást, s szigorúan megköveteli a kitűzött határidő betartását. Nagyon restellné, ha éppen az ő megyéje mutatkozna hanyagnak. Figyelmezteti, hogy megkapta tőle az utasítást, tehát ennek megfelelően járjon el. Ne gondolja, hogy túrni fogja ezt a nemtörődömséget. Ha jó szava nem használ, szigorúbb eszközökhöz fog nyúlni.³⁰ A nagy körutazásra 1809. február 25. és április 23. között került sor. A primás 23 vármegye székhelyén járt, és minden megyében sikerre vitte a felkelés ügyét. Mire körútja végére ért, országunk ismét harcban állt Napóleonnal, így Károly Ambrusra ezentúl nem mint politikusra, hanem mint lelkipásztorra volt szükség.

²⁷ A primás 1808. augusztus 7-i és augusztus 19-i jelentése: „Uraóccse egész nap dolgozik és ír, amennyiben tőle függ, csakugyan mindent elkövet, hogy az országgyűlés jól sikerüljön ... Beszéltem különböző emberekkel és igazán mondhatom, hogy a haza javára való tevékeny közös munka szükségét mindannyian belátják.” Vö. WERTHEIMER E., *Ausztria és Magyarország a XIX. század első tizedében* (Budapest 1884-1890) II, 383. Az országgyűlés üléseinek jegyzőkönyvét lásd: Primási Levéltár Arh. Saec. Act. Rad. Calssis V. 659.

²⁸ 1808. évi II. tc. és 1808. évi VI. tc.

²⁹ MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 164.

Lotharingiai Károly Ambrus egyházkormányzata

Rögtön a primási beiktatás után Severoli nuncius felkereste az új primást, és arra kérte, vesse latba befolyását, és segítsen kiegészíttetni a magyar katolikus püspöki kart. A nuncius joggal reménykedhetett kérése teljesítésében, hiszen a primás már beiktatása előtt közbenjárt a váci püspökség betöltéséért. A király végül 1808. augusztus 28-án Nyitrának is püspököt adott Kluch József esztergomi kanonok személyében, így teljessé vált a magyar katolikus hierarchia.³¹ Meg kell jegyeznünk, hogy a nuncius az újonnan kinevezettekről mindig a legjobb véleménnyel nyilatkozott. Egyik levelében pl. így írt róluk: „Az ő példás életük, erényeik és tudományos képzettségük oly nagy, hogy még a más vallásúaknak is épülésére szolgálnak.”³²

A nunciusnak még két kérése volt: a Munkácsi Egyházmegye felosztása és a jezsuiták működésének újbóli engedélyezése. Bacsinzky András munkácsi püspök elmúlt 80 éves, sokat betegeskedett, sőt meg is vakult. Évek óta nem volt papszentelés, számos plébánia lelkipásztor nélkül maradt. Károly Ambrusra mint a Munkácsi Egyházmegye metropolitájára várt a helyzet megoldása. A nuncius azt javasolta, osszák fel az egyházmegyét. Károly Ambrus viszont éppen a püspök állapota miatt azon a véleményen volt, hogy a beteg embert ne bolygassák, inkább adjanak mellé segédpüspököt. Így nevezték ki Bradács Mihály munkácsi nagyprépostot.³³

A jezsuiták visszatelepítése már komolyabb problémát jelentett. Oroszországban és a Nápoly-Szicíliai Királyságban ezt már megtették. Magyarországon a nuncius vetette fel e kérdést. A primás és a gróf Széchenyi Ferenc körül csoportosuló ún. Széchenyi-kör (felvilágosult mozgalom) pedig csatlakoztak hozzá. Lotharingiai Károly Ambrus már ki is jelölte Nagyszombatot kiindulási helyül. Az uralkodót is sikerült meggyőznie, ám a kormány szándékosan olyan feltételeket szabott, amelyeket a Szentszék nem fogadhatott el.

Az itt említettekből kiderül, hogy a fiatal hercegprimás igen jó, mondhatni baráti kapcsolatban volt I. Ferenc királlyal. Ez igaz is, ám mint minden emberi kapcsolatban, itt is voltak összeütközések. Amikor pl. az uralkodó Fischer egri

³⁰ Primási Levéltár Arh. Saec. Act. Rad. Calssis V. 660. és MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 166.

³¹ Az új nyitrai püspök pápai prekonizációja 1808. szeptember 22-én kelt. Lásd: Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Extr. 923. I.

³² MESZLÉNYI, *A jozefinizmus kora Magyarországon* 146.

³³ Uo. 143. Bár Bacsinzky 1809-ben meghalt, az I. Ferenc és Napóleon közti háború, valamint VII. Pius fogsága miatt tovább tolódott a Munkácsi Egyházmegye felosztása. I. Ferenc csak 1816-ban hátsította ki Munkácsból az Eperjesi Egyházmegyét és ezt a Szentszék 1818-ban jóvá is hagyta.

érseket nevezte ki a *Commissio Ecclesiastica* elnökének, és megbízta a pesti Központi Szeminárium felügyeletével, élénken tiltakozott ellene. Nyíltan megírta neki, hogy vonja vissza mindkét rendelkezését, mert azok sértik a primás joghatóságát, s azt ő nem engedheti meg. Biztosíthatja, hogy ez esetben is tudni fogja, mi a kötelessége.³⁴

Természetesen, mint ahogy a fentiek is bizonyítják, ebben a pozícióban már összefolyt az egyházkormányzati és politikai feladatok köre. Így félig politikai indíttatású volt az a körlevele is, melyet 1809 elején írt a püspökökhöz, káptalanokhoz és a többi egyházi nagyjavadalmasokhoz, felszólítva őket, hogy minden áldozatot hozzanak meg a nemesi felkelés javára.

Károly Ambrus a háborúra való készülődés közepette sem hanyagolta egyházmegyéje kormányzását. Beiktatását követően végiglátogatta az esperesi székhelyeket, hogy személyesen tájékozódjon. Meghallgatta a papokat, a híveket, és ahol kellett, azonnal intézkedett. Új plébániákat alapított,³⁵ régi templomokat renováltatott.³⁶

Sajnos, ahogy a háború elérte hazánkat, távoznia kellett Esztergomból, ő lett ugyanis a nemesi felkelésben résztvevő papok püspöke.³⁷ Helyettese Poroszkay János váci kanonok lett, míg az egyházmegyei teendőket Arady János helynök vette át.³⁸ Ő maga egész idő alatt a hadikórházakat látogatta. Mindenhol vigasztalta, gyóntatta a betegeket, nem törődve egészségével. Augusztus végén Nagyszombatból, a szemináriumából átalakított tífuszos betegek kórházából érkezett Tatára, ahol az Esterházy-kastélyban nővére, Mária Ludovika a névnapját is ünnepelte.³⁹ Augusztus 22-én már beteg volt, s szeptember 2-án tífuszban meghalt.⁴⁰

³⁴ MESZLÉNYI, *A magyar hercegprimások arcképsorozata* 166–167.

³⁵ Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Publ. Eccl. 915. 27. és 915. 34.

³⁶ Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 920. 19. Alapítványi támogatásból lásd: Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Publ. Eccl. 915. 25. Saját költségéből lásd: Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Publ. Eccl. 915. 28.

³⁷ Meszlényi következetesen tábori püspököt említ, de a primás nemesi felkelés esetében vállalandó tábori püspöki kötelezettsége nincs benne az országgyűlés határozataiban, és nem következik a primási jogokból. Valószínűleg a felkelésben résztvevő papok vezetését vállalta, hiszen ők nem tartoztak a birodalmi hadsereg lelki gondozását ellátó Apostoli Tábori Helynökséghez. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy az uralkodó, mikor megbízta a nemesi felkelés vezetésével, egyúttal tábori püspökként kezelte a primást. Lásd: Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 919. 5.

³⁸ Arady János helynöki kinevezését lásd: Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 919. 5; míg a nemesi felkelés idejére adott különleges felhatalmazást lásd. Primási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 921. 20.

Jótékony cselekedetek a magyar nemzet javára

Lotharingiai Károly Ambrus esztergomi hercegprímás rövid életéből adódóan – elődeitől eltérően – nem tudott igazán maradandót alkotni. A jó szándék megvolt benne, amit a gyakori kórházlátogatások, a különböző kórházak javára tett adományok bizonyítanak. A legtöbb pénzt a rászoruló diákok segélyezésére adományozta.⁴¹ Hasonló volt a pesti angolkisasszonyok javára tett alapítvány is, melynek kamataiból egy-egy apáca tanulmányait biztosította.⁴²

Az 1808-as országgyűlésen a Ludovika Akadémia megalapításakor az ifjú primás 20 ezer forinttal járult hozzá a költségekhez.⁴³ 1809-es agitációs körútján minden vármegyében 600 forintot adott a pluszköltségek enyhítésére.⁴⁴ A nemesi felkelés céljaira 3 ezer forintot, valamint 6 ezer mérő búzát, illetve 6 ezer mérő zabot küldött.⁴⁵ Sáros megyében a kiállítandó 161 lovaszt az ottani birtokainak arányában ő szerelte fel.⁴⁶ Az Esztergom vármegyei közgyűlésen személyesen elnökölt, és öt lovas századot állított ki saját költségén, amely a vármegyei 6. századdal együtt az ő nevét viselte.⁴⁷ Hadikórház céljára átadta a nagyszombati szeminárium épületét, a jezsuita rendházat, az orsolyiták rendházát és a pesti Központi Szemináriumot.⁴⁸

A primás legnagyobb jócselekedete azonban kétségtelenül saját életének a feláldozása volt. E mellett minden más tette eltörpül.

Összegzés

Lotharingiai Károly Ambrus élete ékes bizonyítéka annak, hogy ha valakit politikai indokok alapján neveznek ki, attól még híveinek és hazájának jó pásztorja lehet.

A primás halálával súlyos veszteség érte egyházunkat, hazánkat, nemzetünket. Ő volt az, aki a napóleoni háborúk idején összefogásra tudta buzdítani

³⁹ MESZLÉNYI, *A magyar hercegprímások arcképsorozata* 164.

⁴⁰ Prímási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Intr. 919. 1. 32.

⁴¹ Lásd: Prímási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Publ. Eccl. 915. 35–42; Act. Fund. Saec. 918. 5–7. és Act. Intr. 921. 25.

⁴² Prímási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Fund. Eccl. 917. 11.

⁴³ Prímási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Fund. Saec. 918. 1. és 1808. évi VII. tc.

⁴⁴ Prímási Levéltár Arch. Saec. Act. Rad. Classis V. 660.

⁴⁵ Prímási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Publ. Eccl. 914. 9.

⁴⁶ Prímási Levéltár Arch. Saec. Act. Rad. Classis V. 660.

⁴⁷ BEKE, *Habsburg-Lotharingiai Károly Ambrus* 356.

⁴⁸ Prímási Levéltár Károly Ambrus iratai Act. Publ. Eccl. 914. 12–13.

nemzetünket az ország megmentése érdekében. Előre látta, hogy ha Napóleon elfoglalja Magyarországot, az egyház Franciaországhoz hasonlóan itt is az állam irányítása alá kerül. Felismerte, hogy a jozefinizmus milyen károkat okozott az egyháznak, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy ez az állapot megszűnjék. Olyan lelkipásztorokat neveztetett ki püspöknek, akik valóban egyházmegyéjük fő *pásztorai*, gondos atyái voltak. Az iskolák támogatásával a magyar kultúra felvirágoztatását tűzte ki célul, a kórházak segítségével a betegek enyhülését igyekezett biztosítani. Nagyságát nemzetünk is felismerte, erről tanúskodik a temetésén megjelent nagyszámú résztvevő is. A temetést az esztergomi vártemplomban végezték. Síremlékét az ismert szobrász, Canova formázta. Mikor azonban elkezdték a bazilikát építeni, földi maradványait át helyezték a vízivárosi templomba, majd 1850. augusztus 27-én végleg visszakerült az esztergomi bazilika altemplomába. Hálás hívei Pisanival készítették díszes síremléket számára a Szent István-kápolnába carrarai márványból.⁴⁹

Lotharingiai Károly Ambrusról elmondhatjuk, bár csak egy évig volt a magyar egyház feje, példájával és tanításával ez alatt az egy év alatt is képes volt megmutatni, hogy milyennek kell lennie egy XIX. századi főpapnak. Lotharingiai Károly Ambrus a magyar történelem olyan csillaga, mely csak felragyogott, majd hirtelen eltűnt, még mielőtt kifuthatta volna pályáját.

---

⁴⁹ Edvi I. Gy., *Az esztergomi főszékesegyház*, in *Primás-album. Dr. Serédi Jusztinián Magyarország bimbó hercegprimása tiszteletére* (szerk. Országos Katolikus Szövetség; Budapest 1928) 171.